

Раденко ШЋЕКИЋ*

САД И ПРОСТОР БАЛКАНА¹, СА ПОСЕБНИМ
ОСВРТОМ НА ЦРНУ ГОРУ КРАЈЕМ 20. И
ПОЧЕТКОМ 21. ВИЈЕКА

ABSTRACT: Change of the constellation of powers on the world stage after the end of the Cold War, has resulted in important changes over Yugoslavia in global terms. Montenegro, as the smallest republic in the Yugoslav federation was bypassed by political upheavals in the atmosphere of disintegration of the communist system. United States, having remained as the only global superpower, used the political and war events in ex-Yugoslav region for implementation of policy of the "New World Order".

KEY WORDS: Montenegro, USA, disintegration of Communist system, New World Order

Досадашња историја познаје појављивање држава чија су политичка и војна снага, интелектуални и културни потенцијал обликовали међународне односе у складу с властитим вриједностима и интересима и утицале, политички, идеолошки и културно, на свијет око себе. Бројне значајне државне творевине, од Старог преко Средњег вијека - античка Грчка, Кинеско, Персијско и Римско царство, Византија, Османско царство, свједоче о значајним политичким и културним центрима тадашњег познатог свијета. У 17. вијеку, за вријеме кардинала Ришелјеа, Француска је у међународне односе увела приступ утемељен на националној држави чији је крајњи циљ био остварење националних интереса. Током 18. вијека Велика Британија је разрадила концепт »равнотеже сна-

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Универзитета Црне Горе.

¹ Њемачки географ Аугуст Цојне (Zeune) је творац термина изумио Балканско полуострво - Балканхалбинсел (који се иначе уско односи на Стару планину у Бугарској). Османски Турци су тај дио свога царства називали Румелија (од ријечи Рум – старог турског назива за Грке). На Западу је дуго коришћен појам „Европска Турска“.

га«, који ће сљедећа два вијека доминирати европском дипломатијом. У 19. вијеку Метернихова Аустрија је успоставила »Европски концерт«, који ће срушити Бизмаркова Њемачка и претворити дипломатију у игру политике силе.

У 20. и почетком 21. вијека најснажније је на међународне односе утицала и утиче политика САД. Од свога настанка и формирања крајем 18. вијека САД су израстале у значајног политичког и економског фактора на глобалној свјетској позорници. Спољна политика се деценијама држала чувене Монроове доктрине, односно, декларације предсједника Монроа из 1823. у којој је прецизирана политика САД према европским питањима.² У њој је концизно и јасно речено да САД:

- одбацују европско мијешање у америчка питања³
- и да се неће мијешати у европске проблеме.

Основно гесло те политике садржано је у двије ријечи: Америка Американцима, у смислу претварања комплетног америчког континента у двориште и зону утицаја САД које су на тај начин настојале остварити превласт на цјелокупном америчком континенту и дистанцирати се од европских проблема (политиком изолационизма). Међународни изолационизам и незаинтересованост за европска питања олакшали су да се уједињени простор САД окрене ка разједињеним државама Средње и Јужне Америке као неприкосновени арбитар. Монроова доктрина је тако штитила интересе САД али не и цијеле Америке.⁴ У три деценије након грађанског рата САД постају прва индустријска сила свијета. Након рата против Шпаније (1898) анектирају Хаваје, Порторико, Филипине и учвршћују се на Куби. Отварањем Панамског канала 1914. САД постају истакнута свјетска сила контролишући важне глобалне геостратешке тачке.

Такво стање ствари трајало је до 1917. године и мијешања САД у тадашњи обрачун, углавном, европских сила – Први свјетски рат. Улазак САД у рат на страни Антанте, мотивисан како економским интересима банкара који су финансирали Антанту, тако и неограниченим подморничким ратом којег је водила Њемачка и чије су жртве често били амерички бродови, утицао је пресудно на сам исход рата.

² Према: Ф. Ценкинс, *Историја САД*, Филип Вишњић, Београд 2005.

³ Монроова доктрина није била препрека Шпанији да 1829. нападне Мексико. Британија је заузела 1833. Малвине уз помоћ САД, а 1835. и јужноамеричке Белизе иако је Гватемала тражила помоћ позивајући се на Монроову доктрину. У каснијем периоду уследио је читав низ агресија и интервенција који није престајао до данашњих времена (попут Фокланда 1982. и сл).

⁴ Јер, како је још тада, почетком 19. вијека, закључио Симон де Боливар, предводник идеје за уједињење Јужне Америке: „САД, које толико цијене своју слободу не воле оне који су заљубљени у властиту.“ (према Љ. Палигорић, *Историја Латинске Америке*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2003).

Опадање европске доминације у систему свјетске моћи услиједило је након промјене равнотеже снага у свијету, нарочито послје Првог свјетског рата, када је ратом исцрпљена Европа почела да посустаје за економијама САД и Јапана. Западна Европа, вјековима водећи арбитар у домену свјетске политике је 1945. године схватила да више нема свјетску премоћ која је трајала претходна четири вијека. Други свјетски рат је представљао за европски континент својеврсни катализатор промјена. Као резултат два свјетска рата Европа је била на ивици привредног слома а да би стање било још горе, дошло је до пораста затегнутости између дојучерашњих савезника, западних држава и СССР-а, јер је ратну алијансу на окупу до тада држала само заједничка опасност. Када је ње нестало, нестало је и разлога за савезништво а Европа је тада идеолошки подијељена по принципу - чија земља тога и вјера (односно идеологија и друштвено уређење). Тако је Европа постала полигон за сучељавање двију тадашњих суперсила, САД и Совјетског Савеза.

Маршалов план био је амерички програм обнове привреде Европе након Другог светског рата, објављен 1947. године од стране тадашњег министра спољних послова САД, Џорџа Маршала. Политички, овај план је допуњавао америчку политику онемогућавања комунистичког утицаја – тзв. *стратегијом задржавања*.⁵ Маршалов план је попримио више облик поклона него зајмова. План је био права трансфузија за ослабљену европску привреду, којим је укупно у Европу убризгано око 16,5 милијарди (пријеко потребних) тадашњих долара. Послијератна подјела на земље комунистичког лагера које егзистирају иза *гвоздене завјесе*, на једној, и демократских земаља, на другој страни, била је узрок наглог пораста тензија између дојучерашњих савезника. Сукоб се, срећом, није одвијао на војном, већ на психолошко-пропагандном плану и познат је као Хладни рат.

По завршетку Хладног рата, проста подјела на тзв. „слободни демократски свијет“ и тзв. „краљевство зла иза гвоздене завјесе“ више није била одржива. Тако су се творци јавног мњења у САД нашли пред одређеним тешкоћама, јер до тада важећа парадигма више није била ефектна, јер је политичким елитама постало теже да добију јавну подршку за одређене спољнополитичке планове и акције. Бројним војним и хуманитарним интервенцијама САД, настоје да прошире свој утицај у свијету, а у том смислу воде се сљедећом логиком - САД морају истрајати у свом историјском задатку једине суперсиле, док се при томе окрећу другима да плаћају рачуне одржавања свјетског реда и мира.⁶

⁵ Амерички државник George Kennan је идејни творац ове доктрине. Ова изразито антисовјетска спољнополитичка концепција стратегије задржавања базирала се на ограничавању совјетских акција свуда по свијету.

⁶ Свједочећи пред Конгресом, помоћник државног секретара Л. Иглбергер је објашњавао

Распад Источног блока и распад Совјетског Савеза, са истовременим колапсом комунистичког система, неминовно је поставио питање даље егзистенције и потребе постојања Атлантског пакта под вођством САД као војно-политичког савеза другог блока. Равнотежа која је била заснована на постојању ова два блока и која је трајала четири деценије, поремећена је, те су промјене у организационом и суштинском смислу биле неминовне.⁷ Након распада СССР-а, САД постаје једина свјетска велесила. Од 1994. САД се ангажују у рјешавању сукоба на простору бивше Југославије; крајем 1995. посредују у закључењу Дејтонског споразума. Године 1999. предводе НАТО нападе на СР Југославију, рат у Авганистану 2001. и Ираку 2003. године.

* *

Рушење Берлинског зида, распад комунистичких система и нестанак биполаризма у међународним односима – нека су од пресудних глобалних дешавања крајем 80-тих и почетком последње деценије ХХ вијека.⁸ Колапс економско-политичких система комунистичких земаља имао је за посљедицу да ова друштва упадну у стање потпуне друштвене и вриједносне конфузије.⁹ Континуитет националних питања и замр-

да ће се Нови свјетски поредак који се појављује, базирати на некој врсти новог изума у спровођењу дипломатије: “тако што ће други плаћати трошкове интервенција САД у одржавању реда.” (Н. Чомски, *Контролисана демократија*, ЦИД, Подгорица 1999, 20).

⁷ НАТО је остао гарант моћи у најкритичнијим ситуацијама регионалног ратовања и државних дезинтеграција у бившем комунистичком свијету, које су почеле готово рафално да се одвијају са колапсом комунистичке идеологије, и самим тим је постало неопходно редефинисати његову мисију и стратешки концепт. Јер је Сјeverоатлантском војном савезу (НАТО) било неопходно да се под хитно знађе и „створи нови непријатељ западне цивилизације и културе“. Подсјетимо само, да је НАТО оформљен 1949. године, првенствено у сврхе заштите Запада и капитализма, од нарастајуће снаге и опасности од СССР-а и комунизма. Крахом комунистичких режима и распадом СССР-а као главног политичког и војног опонента поставило се питање даље сврхе постојање НАТО-а, нарочито ако се има у виду да је његов главни опонент, Варшавски пакт престао да постоји. Егзистирајући преко четири деценије на дуализму: „доброг и демократског капиталистичког Запада“ и „лошег тоталитарног комунистичког Истока“ и позиционирајући се као главни и основни стуб одбране западне цивилизације, културе и начина живљења, НАТО се тада очигледно нашао пред дилемом сврхе свога постојања.

⁸ Рушење Берлинског зида догодило се 9. новембра 1989. године; у октобру 1990. године дошло је до уједињења Западне и Источне Њемачке Варшавски пакт је званично распуштен јула 1991. (политичко савјетодавни одбор Варшавског уговора 25. јануара 1991. године једногласно је донио одлуку о својем распуштању), а Совјетски Савез се распао у децембру 1991. (процес дезинтеграције СССР-а окончан је 8. децембра 1991. на састанку Русије, Бјелорусије и Украјине у Минску, на коме је створена Заједница независних држава, која је елеминисала још увијек формално постојећи СССР).

⁹ Бивше комунистичке земље су биле затечене тежином периода транзиције са јасно

знутих конфликта у југоисточној Европи, а нарочито на простору Балканског полуострва, поново је дошао до изражаја у последњој деценији XX вијека због историјског наслеђа које је на том простору створило бројне етничке мјешавине.

Егзистирајући деценијама на балансирању између два конфронтациона блока Југославија је успјешно балансирала. Труманова администрација је одлучила у јесен 1948. године помоћи Титовој Југославији да „остане на површини“ како би доказали да комунистичка влада може опстати без Стаљинове помоћи „стратегијом клина“ и тиме дати примјер осталим земљама из лагера.¹⁰ Изграђујући свој престиж у земљама трећег свијета путем идеје несврстаности СФРЈ је постала жртва како промјене констелације снага и нестанка биполаризма, тако и нарастања деценијама потискиваних домаћих национализама потпомаганих и одређеним спољним интересима. Монополаризам који је стваран кроз идеју Новог свјетског поретка, САД, као једина преостала глобална суперсила и уједињење Њемачке као економске силе (која је тежила да економску надмоћ у Европи поткријепи и политичким утицајем и амбицијама након уједињења)¹¹ наметали су нова правила игре. У таквим новим околностима, изузетно сложена творевина каква је била СФРЈ, деценијама одржавана на идеји „братства и јединства“ чије су стубове и заштитнике представљали ЈНА и СКЈ, није могла бити поштеђена таласа турбулентних дешавања који су захватили дотадашње земље источног лагера.

Тако је геополитичка важност Југославије драстично смањена, с глобалне на регионалну, а пажња Запада се селила на друге бивше комунистичке државе које су заговарале неупоредиво бржу трансформацију

недефинисаним циљевима и лошим методама опоравка, порастом сиве економије и свих видова криминала и неизвјесним перспективама изласка из кризе. На већ катастрофалну економску ситуацију, у којој су с налазиле скоро све државе реалног социјализма, надовезала се експлозија разних национализама, нагло увођење капиталистичког начина привређивања и општи пад друштвених и моралних вриједности.

¹⁰ Deјvid Owen, *Balkanska odiseја*, HSN, Zagreb 1998, 44.

¹¹ Одговор Њемачке на распад Југославије формиран је под утицајем три фактора. Постојала је подршка јавности и медија за Хрватску и Словенију, двије републике географски и културно најближе Њемачкој (Хрватска је била једно од омиљених љетовалишта за Њемце, баш као што је Њемачка била »омиљено одредиште« за хрватске гастарбајтере). Још важније, Савезна Република Немачка била је једина »западна« земља директно умјешана у пропаст комунизма у Источној Европи. Послије пада Берлинског зида, она је брзо окончала поновно уједињење у име принципа самоопредељења народа, мијењајући на тај начин међународно признату границу. На основу чега је онда могла да одбије то исто право другим народима у посткомунистичкој Централној Европи? Коначно, она се чврсто заложила за признавање сецесионистичких република од јула 1991. године, под претпоставком да би делегитимизација рата (то јест трансформисање »грађанског рата« у оружану агресију против међународно признате државе) истовремено помогла да се он и заврши.

на либерални капитализам, попут Пољске, Чешке, балтичких земаља. Југославија је деценијама нудила мир и стабилност у оквиру својих граница, те стабилизирајући утицај на своје сусједе. Одржавајући добре односе и са Москвом и са Вашингтоном, користила је значајан приступ кредитним линијама међународних финансијских институција, чиме је подигнут друштвени стандард становништва далеко изнад стандарда осталих комунистичких држава. Све док је трајао период хладног рата, СФРЈ је била мезимац САД и западне дипломатије. Нови амерички амбасадор Цимерман је 1989. донио Југославији слjedeћу поруку: „Југославија и Балкан су и даље значајни за интересе САД, Југославија нема ранији геополитички значај“.¹² Процјене ЦИА-е и Националне обавјештајне заједнице САД од 18. октобра 1990. говориле су о скором распаду Југославије.¹³

Поменути Ворен Цимерман, последњи амбасадор САД у СФРЈ, упитан због чега су реформе успјеле у осталим бившим комунистичким земљама након 1989, док су у Југославији пропале одговорио је да су те државе имале много снажније централне владе, а Југославија није. И заиста, након устава из 1974. године већина република се борила за етатизам и што већи степен државности. СФРЈ је била земља са израженим проблемом државности, који је поред осталог био базиран на територијалном федерализму и уставу који је давао велике могућности блокаде од стране не само република, већ и покрајина, а врло мале могућности за преовладавање те блокаде и својеврсне пат-позиције до које је често долазило.¹⁴ У вријеме развоја реал-социјализма важила је политика „братства и јединства“ којим се жељела постићи интеграција и хомогеност државе. Сама чињеница да је ова парола имала велики значај и да је константно апострофирана у јавности, указивала је на постојање свијести да национално питање није до краја ријешено, односно, да је само „замрзнуто“ и да је заједништво ипак крхко. Већ крајем осамдесетих, у вријеме урушавања комунизма у Европи и нестајања дотадашње блоковске подјеле у свијету, унутрашња политичка криза у тадашњој СФРЈ бива све израженија, бу-

¹² Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 43.

¹³ Исто, стр. 48.

¹⁴ У књизи „Документи ЦИА о Југославији 1948 -1983“ између осталог стоји и слjedeће: „Проблеми које југословенске вође имају у рјешавању економских проблема земље и са албанским мањинским питањем одражавају чињеницу да се Југославија креће ка лабавој конфедерацији осам републичких и покрајинских центара моћи... Титова стара гарда се такође суочава са генерацијским јазом. Млади, боље образовани чланови партије огорчени су због њихове продужене доминације, тзв. Хоризонталну ротацију, односно праксу да старији руководиоци бесконачно прелијећу између републичких и савезних позиција ...“ (приредио М. Павловић, Институт за савремену историју, Факултет безбједности, Службени гласник, Београд 2009, 274).

дући да су почели да нестају и они унутрашњи и они спољни, глобални чиниоци и разлози њене државне интеграције, а и самог постојања.

Два главна тумачења балканског конфликта преовладала су на Западу, оба са значајним политичким импликацијама. Прво тумачење сукоб види као архаичан или анахрон: »повратак прадавних мржњи«, подручје "презасићено историјом".¹⁵ Друго, насупрот првом, објашњава овај сукоб као дио закашњелог процеса изградње националних држава, као (један) неизбјежан, мада често непријатан стадијум на источноевропском путу у »модерно доба«. ¹⁶ За вријеме сукоба у СФРЈ, одговор Европе био је преслаб и исувише спор. Прво је покушано очување Југославије, али је, све до последњег тренутка, ослонац био само на пријетње политичким штапом и на економске шаргарепе. Крајем маја 1991. године, Жак Делор, тадашњи предсједник Европске комисије дошао је у Југославију да би, поред монетарне и царинске уније, понудио политичку и финансијску подршку плану тадашњег премијера Анте Марковића¹⁷ о »југословенском Мастрихту«, али нажалост, те понуде нису

¹⁵ Прва теза, раширена међу политичким елитама и у медијима, користила је метафору о фрижидеру: комунизам је напросто замрзнуо националистичке фрустрације и конфликте које смо затекли изванредно очуване након његове пропасти. Варијација на тему је метафора о "лонцу са кључалом водом": сада када је совјетски поклопац подигнут, дуго потискиване аспирације и старе мржње могле су поново бити ослобођене. Претежно је то била интерпретација која је преовладала у медијима и политичким расправама како у западној Европи, тако и у Сједињеним Државама.

Предсједник Клинтон, у свом инаугурационом говору у јануару 1993. године, рекао је да »генерација одрасла у сјени хладног рата преузима нове одговорности у свету којег је огрејало сунце слободе, али којем јос увек прете мржње из давнина«. Британски премијер Џон Мејџор, обраћајући се Доњем дому у јуну 1993. године, двије године након избијања ратова на Балкану, рекао је: »најкрупнији појединачни елемент који стоји у позадини онога што се десило у Босни је слом Совјетског Савеза и оне дисциплине која је стражарила над прадавним мржњама у старој Југославији. Када је једном нестало те дисциплине, старе мржње су се поново појавиле, и ми смо почели да увиђамо њихове последице када је дошло до сукоба«. Француски предсједник Митеран такође се осврнуо на од предака наслијеђене етничке страсти у неколико изјава поводом рата у бившој Југославији. Овакав приступ Балкану био је присутан и на конференцији коју је Митеран организовао у Паризу, фебруара 1992. године и коју је прикладно назвао »Европа и племена«. (Према Жак Рупник, "Република", бр. 196, www.yurope.com/zines/republika/arhiva/98/196/196_15.htm).

¹⁶ Ово виђење комбинuje теорије о национализму Ернеста Гелнера са старомодном »Реалполитик«. Идеја да би етнички хомогене политичке јединице сигурније водиле ка политичној стабилности није нова на Балкану. Била је популарна након Првог свјетског рата када се преговарало о размјени становништва између Грчке и Турске.

¹⁷ Влада Анте Марковића је успjела зауставити инфлацију и повећати зараде. Инфлација је смањена са 56% мјесечно у децембру 1989. године, на 2,4% у марту 1990. Девизне резерве су повећане у истом периоду са 5,4 на 8,5 милијарди америчких долара. Зараде запослених су биле тако високе, да ни до данас у већини република нијесу достигнуте ни након двије деценије (осим у Словенији и Хрватској) – према Дејан

имале ефекта на главне протагонисте сукоба.¹⁸ Након неуспјеха Џејмса Бејкера, америчког државног секретара у јуну 1991. године и неуспјелог инволвирања у југословенску кризу, САД су препустиле да Европљани преузму случај Југославија и сами покушају ријешити проблем у своме дворишту. Америчко вођство и НАТО су окончали рат и практично за-сјенили приступе ЕУ и УН за рјешавање кризе и од 1995. године обновили и поново успостави превласт америчке политике у региону. Како пише Давид Халберстам у *Рат у вријеме мира*¹⁹ председник Клинтон је знао да мало Американаца мари за било коју страну у сукобима у бившој Југославији, и да је балканска политика била или исувише далека или компликована да би је разумјели. Али криза спољне политике која је открила да је председник САД или пасиван или политички импотентан и неангажован на спољном плану – била је сасвим друга ствар, потенцијално разарајућа. Председник Клинтон је пред крај свога првог мандата настојао да догађаји у Босни и њихова перцепција у јавном мњењу, индукована медијима, не угрозе његове изгледе на предстојећим председничким изборима. Те је стога, преко свога изасланика Ричарда Холбрука, настојао да до рјешења дође прије наступајуће изборне 1996. године. Тако је дошло до Дејтонског споразума.

* * *

У таквим условима економске кризе, пада производње и пораста инфлације, бројних девалвација динара, нарастајућих националистичких тензија како у самој републици тако и на простору читаве СФРЈ, Црна Гора, као просторно и бројчано најмања од шест федералних република улази у процес вишестраначја, атмосферу популизма²⁰, грађан-

Јовић, *Југославија – држава која је одумрла*, Прометеј, Загреб 2003, 36.

¹⁸ Наиме, ријеч је била о суми од око 5,5 милијарди америчких долара помоћи од стране ЕЗ као и обећању да ће Југославија постати прва земља која ће се придружити ЕЗ (ЕУ) уколико лидери република постигну споразум, спријече распад земље и сукобе. У интервју који је Киро Глигоров дао италијанском листу *Coggiere della sera* 1997. године, описана је реакција председника Србије и Хрватске на те предлоге: „С. Милошевић и Ф. Туђман су побјешњели – Не можете нас купити обећањима. Не требамо ваш новац! – “рекли су, наводи К Глигоров. „Прво се јавио Ф. Туђман рекавши да га не занимају никакве милијарде нити ЕЗ те да му је основни циљ обнова хрватске државе. Милошевић је појаснио да ће Југославија бити модерна и чврста федерација – или је неће бити (према Д. Јовић, *Југославија – држава која је одумрла*, Прометеј, Загреб, 2003, 35. и Сјећања К. Глигорова „Политика“ 2005)

¹⁹ Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 34.

²⁰ “Народ се често помиње у свакодневном говору, у политици, теорији, науци. Још према древној латинској изреци, „глас“ народа сматрао се „гласом божијим“ – *Vox populi, vox dei*. Са модерним добом народ постаје носилац суверене политичке власти... На народ се позивају многи покрети у новијој историји. Зато их називају „популистичким“. Популизам

ских ратова и хиперинфлације, као главних карактеристика прве половине 90-тих. Првог октобра 1989. године на Цетињу је организована сахрана земних остатака некадашње црногорске краљевске фамилије. Према подацима надлежних органа, сахрани је присуствовало око 200.000 људи из свих крајева Црне Горе, Србије, Херцеговине, Босне. О првом признавању монархистичке прошлости и краљевске баштине, „*претходно извржаване руглу*“, на коју се одлучила нова власт, извјештавају и америчка гласила (АП, ВОА, УПИ), тумачећи присуство највиших функционера као „*настојање републичког комунистичког руководства да се дистанцира од својих претходника*“.

Постепеним активнијим укључивањем САД у кризу и ратове у бившој Југославији, у сферу политичког утицаја и фокуса је ушла и Црна Гора. Девет деценија након примања првог америчког опуномоћеника у тадашњој Књажевини Црној Гори и седам деценија од отварања црногорског посланства у Вашингтону²¹, долази до низа сусрета највиших званичника Црне Горе и САД. Билатерални сусрети постају основа за чвршћу сарадњу, нарочито сврставањем руководства Црне Горе у анти-милошевићевски табор 1997. године. Од тада ће Црна Гора (формално и даље чланица СРЈ) имати снажну политичку, финансијску, а у критичним моментима и одређену безбједоносну подршку прије свих САД²², али и ЕУ, тј. њених најутицајнијих земаља.²³

се често представља као израз „органске цјелине“ народа, мада такво нешто реално не постоји осим као митска слика. Али дешава се да популизам обухвати већи дио народа који се осјећа и понаша као интегрална или апсолутна већина...” (Н. Попов, специјални додатак *Српски популизам – од маргиналне до доминантне појаве*, „Време“, 24. мај 1993).

²¹ Први амерички изванредни посланик и опуномоћени министар при црногорском двору био је Џон Џексон. Њега је књаз Никола примио у аудијенцију 30. октобра 1905. године. Послије Џексона (1905 – 1907) до 1915. године смјењивали су се америчке дипломате који су били настањени у Атини и повремено боравили на Цетињу, да би обављали „ионако невелике послове”: Ришмон Пирсон, Џорџ Мозес (уредник листа „Concord Evening Monitor”), Шурман, Џорџ Вилијамс. За вријеме егзила у Француској, двор је одржавао дипломатске везе са САД преко америчког амбасадора у Паризу Грејвса Шарпа. Влада САД је 21. јануара 1921. године донијела одлуку којом се више не признају црногорски дипломатски и конзуларни представници, што је значило прекид дипломатских односа. Црногорско посланство у Вашингтону отворено је по уласку Америке у рат 1917. године и радило је све до 1919. године. У том раздобљу пружио је веома значајну помоћ при иницијалном организовању Црногораца, између осталог растурајући бесплатно „Глас Црногорца” (према www.montenegrina.net/).

²² Током политичког сукоба у врху власти 1997. године америчка администрација је била ангажована у лику Р. Гелбарда, који ће деценију касније, између осталог, изјавити: “Долазио сам овђе, дакле, понекад веома прикривено, али све у покушају да се ојача интегритет Црне Горе и њене владе. У то вријеме Црна Гора је била друга по реду земља по америчкој помоћи на свијету. Одмах иза Израела.” Р. Гелбард, “Побједа”, 12. новембар, 2009.

²³ У том смислу може се схватити и сљедећа изјава која се тичала безбједоносног аспекта

У периоду прије и током НАТО бомбардовања 1999. године²⁴ ситуација у Црној Гори се у знатној мјери разликовала у односу на ситуацију у Србији, због компликованог политичког стања насталог након сукоба у врху власти 1997.²⁵ Посебност Црне Горе током агресије НАТО-а на СРЈ се огледала у првом реду у оштрој политичкој поларизацији, тако да, за разлику од Србије, није постојала већинска сагласност по питању самог бомбардовања и агресије. Политички живот у Црној Гори одвијао се у условима нараслих политичких тензија, ратне пропаганде, политичке подијелености на два блока, од којих се један ослањао на подршку и инфраструктуру власти у Београду и савезним институцијама, а други тражио упориште и помоћ земаља Запада, у првом реду САД и ЕУ. Током бомбардовања НАТО снага предвођених САД бомбардовани су циљеви у Црној Гори у Подгорици, Даниловграду, Мурино²⁶, приморју, мада с много мањим интензитетом у односу на бомбардовање Србије. Тадашњи државни секретар САД М. Олбрајт је након бомбардовања Србије и Црне Горе 1999. године позвала тадашњег црногорског

и евентуално ескалирања политичког сукоба: у интервјуу подгоричком „Монитору“ Ј. Бугајски, директор Источноевропског програма Центра за стратешке студије у Вашингтону, на питање да ли је његова идеја о формирању „Монтенегро форце“ (МФОР), војне организације под контролом НАТО–а ради спречавања евентуалног Милошевићевог напада на режим у Подгорици реална, Бугајски је одговорио: „МФОР под вођством НАТО–а је реална опција... Вјерујем да ће МФОР бити, без обзира хоће ли те снаге бити распоређене прије или након насилних сукоба у Црној Гори.“ („Монитор“, 4. август 2000, 19). Очигледно је да су овакве изјаве додатно подгријавале и онако напету политичку ситуацију у Црној Гори. И Весли Кларк, тада заповједник НАТО-а упозорио је на могућност избијања сукоба у Црној Гори (Према Сабрина П. Рамет, *Балкански Бабилон*, Алинеа, Загреб 2005, стр. 398).

²⁴ НАТО бомбардовање СРЈ (кодно име “Операција савезничка сила” (енгл. Оператион Аллиед Форце) или у САД “Операција милосрдни анђео” (енгл. Оператион Нобле Ангел)), често под називом „НАТО агресија“, трајало је од 24. марта до 10. јуна 1999. године, укупно 77 дана. Интервенција НАТО пакта је извршена (без одобрења Савјета безбједности УН) због оптужби да југословенске снаге безбједности врше етничко чишћење косовских Албанаца. Непосредан повод за акцију био је инцидент у мјесту Рачак и одбијање југословенске делегације да потпише споразум из Рамбујеа у Француској.

²⁵ Политичка ситуација у то вријеме могла се посматрати на два нивоа, савезном и републичком. На савезном нивоу, званична Црна Гора није признавала тадашњег савезног премијера М. Булатовића. Према уставу СРЈ, Црној Гори је припадало мјесто премијера СРЈ. Будући да је ДПС тада требало да из својих редова да премијера, устав је прекинут тако што је С. Милошевић мјесто премијера дао пораженој политичкој опцији у Црној Гори, што је довело до заоштравања антагонизма између два политичка блока у републици и до тога да црногорске власти не признају „неуставну и непостојећу” савезну владу.

²⁶ Највећа трагедија у Црној Гори за вријеме НАТО агресије на Савезну Републику Југославију догодила се 30. априла 1999. у мјесту Мурино на сјевероистоку државе, када је погинуло шест цивила, од којих троје дјеце, а четворо људи било је повријеђено.

предсједника, похвалила његов чврст став и подвукла да је подршка САД Црној Гори снажна и непоколебљива. Након тога је изјавила да је „Црна Гора свијетао примјер и да ће САД и њени савезници наставити да јој дају подршку“.²⁷

Након политичких промјена у Србији октобра 2000. нарастали су захтјеви за редифинисање односа у СРЈ али и тежње за независноћу Црне Горе. Међутим, тадашња бирократија ЕУ није благонаклоно гледала на ту тежњу.²⁸ Стога се црногорска спољна политика све чвршће ослањала на потпору САД, дајући и јавно подршку америчкој политици током рата у Ираку 2003. „*Порука подршке Црне Горе у Вашингтону ће у ово веома критично вријеме бити запамћена*” - оцијенио је Ј. Бугајски, директор програма за Источну Европу вашингтонског Центра за стратешке и међународне студије. Он је, поводом писма премијера М. Ђукановића америчком предсједнику Џ. Бушу у коме преноси подршку Црне Горе америчкој политици према Ираку, оцијенио да је то „добар први корак” од стварања уније Србије и Црне Горе.²⁹

Самостално функционисање Црне Горе је додатно проширивано у вријеме лабаве државне заједнице Србија и Црна Гора. Све битне функције које чине једну државу биле су већ у њеним рукама. На-

²⁷ Према Ж. Ковачевић, *Америка и распад Југославије*, Филип Вишњић, ФПН, Београд 2007, 333.

²⁸ „Овај предлог примљен је са негодовањем од стране главних партнера и протектора Црне Горе у милошевићевском периоду - САД и ЕУ, а није наишао на подршку ни у Београду, коме је био и упућен. Након овог предлога Црна Гора, до тада један од главних западних савезника у региону, почела је да се доживљава као извјесни „троублемакер”, јер, посебно ЕУ, а у одређеној мјери и САД, нијесу жељели промјену регионалног статус quo-а настало након интервенције НАТО-а и одласка Милошевића” (С. Дармановић, 2007:93).

²⁹ Подгорица, тако, према његовим ријечима, потврђује свој „независан глас, сувереност према иностранству, идентитет и своју независност ђеловања”. Аналитичари и званичници не слажу се у оцјенама шта је, поред нескривеног сврставања, позадина Ђукановићевог писма Бушу - да ли је то покушај да се заигра на америчку подршку у односима са Београдом, чије су везе са ЕУ чвршће, или припремање терена за референдум кроз три године, који би Европа могла покушати да блокира. Ђукановићева игра на америчку карту видљива је у ауторском тексту 20. августа 2002. у „Вашингтон посту”, када је оптужио „одређене европске кругове” да форсирају деструктивне снаге, мислећи на спој коалиције „За промјене” и либерала. „Одређени европски кругови требало би да прекину са напорима да спроводе европску спољну политику преко онога што, у ствари, представља антиевропске снаге у Црној Гори. Дестабилизујућа, антиреформска коалиција, уз подршку извјесних бирократија Европске уније пријети да заочи демократски напредак у Црној Гори” - оцијенио је тада Ђукановић. У интервјуу лондонском „Тајмсу” Ђукановић је без дипломатске увијености саопштио да га је високи представник ЕУ Хавијер Солана натјерао да потпише београдски споразум, док је о везама са САД говорио као о квалитетном партнерству. 16. фебруар 2003, према www.antic.org

кон маја 2006. овим надлежностима су у пуном капацитету придодате спољнополитичка и одбрамбена функција и тиме је државни оквир био заокружен (мада је Црна Гора већ до тада држала око 95 % својих надлежности).

Како прије, тако и након стицања независности, спољна политика Црне Горе се снажно ослања на САД. Црногорски амбасадор у Вашингтону је у том контексту изјавио: “Сједињене Државе се са правом могу назвати стратешким партнером Црне Горе у ономе што су најважнији детаљи наше евроатлантске агенде, али истовремено и један поуздани пријатељ који је веома заинтересован не само за спољну политику наше земље, већ и за демократски и укупни развој у самој Црној Гори.”³⁰ У складу с тим, Влада Црне Горе утврђује сљедеће спољнополитичке приоритете Црне Горе:

Интеграција у Европску унију и Сјевероатлантски савез - НАТО

“Односи са САД су од посебне важности за Црну Гору. С обзиром да САД представљају најважнијег савезника у Сјевероатлантској алијанси, те незаобилазног партнера ЕУ, као и региона, и да имају изузетно важну улогу у свим релевантним међународним организацијама, логично је да Црна Гора посвети значајан дио спољне политике развијању и јачању партнерских односа са САД”.³¹

* * * *

За САД је једно од основних питања како своју моћ сачувати и трансформисати је у то да америчко вођство не буде глобална доминација већ израз партнерства. Војна сила никада у новијој историји није била довољна да се сачува надмоћ, од веће је важности легитимност коју признаје остали дио свијета.³² Кризна жаришта у савјету, не могу се угасити без сарадње Запада, Русије и Кине. То показује да је савјет итекако међузавистан и да је зато умјесто геостратешког надметања великих сила нужна њихова сарадња. На Балкану САД данас имају сличну функцију као аустријско и османско царство у 19. вијеку – одржавају мир стварањем протектората над завађеним етничким групама. Како тврди Збигњев Бжежински: “Умјешно играјући на карту етничких и вјерских конфликта на просторима тзв. етничког коктела, тј. у државама са етнички мјешовитим становништвом, САД изазивају и управљају кризама и конфликтима инструментализујући их за своје стратешке циљеве”.³³

³⁰ Амбасадор М. Влаховић, према 28. децембар 2009, www.voanews.com

³¹ www.mip.gov.me

³² Имануел Волерстин, *Опадање америчке моћи*, ЦИД, Подгорица 2004, 284,

³³ Према Сабрина П. Рамет, *Балкански Бабилон*, Алина, Загреб 2005.

“Балкан је” како пише некадашњи државни секретар САД Медлин Олбрајт, “био експериментални терен за спољну политику Клинтонове администрације”.³⁴ Помоћник државног секретара САД за европске и евроазијске послове Филип Гордон рекао је да је регион западног Балкана од кључног значаја за европску будућност и да је зато у средишту сталног и интензивног ангажовања администрације председника Барака Обаме.³⁵ Балкан ће, стога, вјероватно остати међу најважнијим питањима за будући идентитет и кредибилитет проширеног НАТО-а. Док се нове средњоевропске земље укључују у Савез, НАТО ће на челу са САД практично водити два протектората на Балкану (Босну и Косово). Јер, ситуација на Балкану личи на неку врсту имплицитне подјеле улога: САД су успоставиле примат у домену безбједности, док ЕУ обезбјеђује већи дио економске помоћи. Дакле, америчка заштита и европска помоћ у реконструкцији и развоју.³⁶

Односи великих и малих, моћних и зависних, како кроз историју, тако и у сфери савремене политике прелама се преваходно кроз интересе великих и моћних. Умијеће је, стога, малих³⁷ држава пронаћи и остварити у интересима и констелацијама снага моћнијих свој властити интерес у смислу економског прогреса и политичке афирмације. Наравно да и политички односи САД и Црне Горе спадају у сферу односа великих и малих.

³⁴ М. Олбрајт, *Мемоари државне тајнице*, Профил, Загреб 2005, 409.

³⁵ „Блиц“, 16. април 2010. године.

³⁶ Ова је, поћела улога (коју такође можемо виђети на Блиском истоку), амерички штап и европска шаргарепа.

³⁷ У том контексту, неопходно је ради упоређивања навести само неколико доминантних података: становништво САД према процјени из 2009. године броји нешто преко 305 милиона становника. Површина 9,8 милиона квадратних километара (трећа у свијету). Друштвени производ износи преко 14 000 милијарди долара (прве у свијету), око 47 000 долара по становнику (шести у свијету). Црна Гора има површину 13 812 километара квадратних (161 по величини), на којој је према процјени 2009. године живјело око 660 000 становника (165. у свијету) - подаци су према www.cia.gov. Дакле САД су површински 700 пута веће од Црне Горе, око 470 пута имају више становника.

Radenko ŠČEKIĆ

“THE UNITED STATES AND THE BALKAN REGION
WITH SPECIAL EMPHASIS ON MONTENEGRO IN
LATE 20TH AND EARLY 21ST CENTURY”

Summary

Change of the constellation of powers on the world stage after the end of the Cold War, has resulted in important changes over Yugoslavia in global terms. Montenegro, as the smallest republic in the Yugoslav federation was bypassed by political upheavals in the atmosphere of desintegration of the communist system. United States, having remained as the only global superpower, used the political and war events in ex-Yugoslav region for implementation of policy of the “New World Order”. The 20th and early 21st century is the period of the most powerful influence on international relations by U.S. policy. Relations between large and small, powerful and dependent, both historically and in the sphere of modern politics is primarily refracted through the interests of big and powerful countries.